

HA NEM KELL A VALÓSÁGRÓL GONDOLKODNI

Az Örkény Színház *A mélyben* című előadásáról BALOG GYULA hajléktalanságot megtapasztalt aktivistával, a Mentőcsónak és a STEREO AKT közös, *Cím nélkül* című előadásának szereplőjével, valamint MISETICS BÁLINT szociálpolitikussal, A Város Mindenkié csoport tagjával beszélgetett PROICS LILLA kritikus; egy ponton SCHNÁBEL ZITA díszlettervező is csatlakozott hozzájuk.

Balog Gyula: Először is az tűnt fel a mi előadásunkhoz képest, hogy ott káromkodáson csak kamaszok nevetnek, itt pedig a felnőttek.

Misetics Bálint: Tényleg érdekes, hogy ez még mindig ennyire tabutörőnek, és ezért viccesnek számít, miközben egyébként nagyon steril módon használták. A hajléktalan-underclass szereplők például rendre azt mondták, hogy „menj a francba”, ami teljesen életidegen, ennél sokkal gazdagabb és nyersebb ezeknek az embereknek a trágársága.

– *Persze, de ez egy színházi előadás, nem pedig a valóság.*

B. GY.: Ez igaz. Valahogy még sincs rendben, hogy a szereplők túlnyomó többsége alkoholista, mert ez a valóságban nem így van, de akik nézik, azok nem tudják, vagy rosszul tudják, és ez csak fokozza az egyébként is elkészerítően erős előítéletességet.

– *Egyetérték, ugyanakkor ezek a figurák mind mi voltunk, a színházlátogató szerencsés réteg – ahogy Ascher mindig is állítja ezt szinte bármelyik munkájában.*

B. GY.: Ezt nem tudom, biztos így is lehet látni. A hajléktalan emberek közül is sokan küzdenek mentális problémákkal, amelyek között valóban vannak addiktológiai típusúak is, de a valóságban ennél sokfélebbek az emberek. Érdekes volt egyébként, hogy az egész mintha a dráma keletkezése idején játszódott volna, száz évvel ezelőtt, de néhány dolog kilógott: a szípus zenebolond kissrác például. Az pedig szerintem tévedés, hogy ez az éjjeli menedékhely.

– *Miért, az milyen?*

B. GY.: Az ingyenes, este lehet bemenni, és reggel hét-nyolcig lehet, illetve kell is bent maradni – különben nem engednek vissza.

– *Ja, hogy ezt így nevezik! Hát, különös egybeesés, hogy a Gorkij-darab ezzel a címmel lett ismert, de ez nem tartozik ide, hiszen most nem is ezen a címen játszották. Egyébként a hajléktalanszálló más?*

B. GY.: Igen, az az átmeneti szálló, ott fizetni kell, napközben is bent lehet lenni, és egy, maximum két évet ott lehet

lakni. Az alkoholfogyasztás, mondjuk, mindkét helyen szigorúan tilos. Az éjjeli menedékhelyet egyébként fapadnak is hívják. A fapadon negyven emberre jut egy szociális munkás, aki nem tud dolgozni, mert örül, ha rendet tart, és nincs ekkora parádés élet, mint ahogy ebben az előadásban. A fapadra az ember bemegy, aztán alszik. Nyilván ez egy színház, ahol valamit produkálni kell, azt nem lehet, hogy bemegyünk, a színpadon meg alszanak végig. Szerettem is, hogy az egész olyan lendületes volt, végig érdekelt, és tetszett a vándor életfilozófiája. Mindenki jól játszotta a szerepét... mondjuk, a Tatárnak nem volt komoly feladata. Legjobban Vajda Milán tetszett, de az azért hiányzott, hogy egyiknek sem láttam bele úgy az életébe, hogy megértettem volna, miért van ott. Az pedig furcsa volt, hogy a két lánytestvérnek viszonya volt vagy lett volna egy hajléktalan férfival. De összességében tetszett, mert a reménytelenséget ábrázolta, azt, hogy nem lehet kijutni a hajléktalanságból, azoknak sem, akik dolgoznak. A legutolsó, februári adatok szerint a budapesti hajléktalanok közel harminc százalékának munkából volt állandó jövedelme.

M. B.: Gyula, annyira értékelem, hogy mindig elvégzed ezt a matekot, hogy akkor a hajléktalan szereplők hány százaléka alkoholista vagy börtönviselt – és ezzel nagyon pontosan rá is világítottál arra, hogy ez az előadás valóban azt a benyomást keltheti a nézőben, hogy aki nem próféta, muszlim, tehát akinek nincs valami nagyon erős indoka, hogy ne legyen az, az nagyon leépült, magától értetődik, hogy alkoholista, és jó eséllyel bűnöző. És ez valóban nem pontos, és főleg nem méltányos.

– *És ez mennyire lep meg az általad mostanában látott előadásokhoz képest?*

M. B.: Nagyon sokat nem járok színházba, de azt hiszem, ebből a szempontból érdemes külön kezelni azokat az előadásokat, amelyeknek explicit szándéka, hogy formálják a közvéleményt – ez valószínűleg nem egy ilyen előadás volt.

– *Ez egy Gorkij-darabból készült előadás.*

M. B.: Igen, és nem tudom, mi a jelentése, és van-e különös jelentősége, hogy egy száz évvel ezelőtti darabot elővettek

Fotó: Horváth Judit

a mai közegben úgy, hogy érdemben nem változtattak rajta. Igyekeztem egy kicsit utánaolvasni, és azt találtam, hogy amikor a drámát először színre vitték, Gorkij egy korabeli éjjeli menedékhelyen készült fotográfiákat adott át a színháziaknak inspirációnak, hogy minél realistábban tudják ábrázolni ezt a világot. Ennek az előadásnak nyilván nem volt célja egy huszadik század eleji Nyiznyij Novgorod-i szállót minél pontosabban megjeleníteni, ugyanakkor azt a kortárs közeget sem igyekeztek valóságként bemutatni, amellyel – legalábbis a külsőségek szintjén – felcserélték azt. Mintha az történt volna tehát, hogy konzervatív módon, mechanikusan igyekeztek adaptálni a drámát, és éppen ezért veszett el a szelleme, vagyis Gorkij esztétikai és politikai szándéka.

B. GY.: Azt tényleg nem tudom megmondani, mikor és hol vagyunk – nem lehet, hogy ez mindegy is?

– *Lehet, ezzel önmagában nincs is semmi baj. Azzal pláne nincs baj, hogy belvárosi művészszínházak igyekeznek társadalmilag is érzékenyen témát választani.*

B. GY.: A színház számomra nagyon erősen politikus műfaj: nemcsak az, ami elhangzik egy előadáson, hanem már a térbeli viszonyok és annyi minden más részlet is mind-mind politikai állítás lehet. Ehhez mérten ha mégsem használják ki a színháznak ezt a lehetőségét, és mégsem kell a valóságról gondolkodni, akkor az a közönség zsidbasztása, és zsidbadtan lehet tovább is úgy élni, hogy nem kell észrevenni, amit látunk.

Schnábel Zita (a *Cím nélkül című előadás látványtervezője a beszélgetés ezen pontján csatlakozott be, és ő is elmondta benyomásait*): Amikor a *Cím nélkült* csináltuk, bennünk az volt az igény, hogy a hajléktalanságról és lakhatási szegénységről beszéljünk – és ez nem rossz vagy jó, hanem más, mint ami ebben az előadásban látható. Ennek az előadásnak, ennek a csapatnak szerintem nem az volt a szándéka, hogy a hajléktalanságról beszéljen – azonban ha ez így van, akkor nekem nem világos, miért választották ezt a drámát alapanyagként. Ha ez az előadás erről akart volna beszélni, akkor például nem ment volna el amellett, hogy Magyarországon kriminalizálták a hajléktalanságot. Ha viszont úgy általában az emberi reménytelenséggel szeretne foglalkozni egy csapat, akkor

annyi minden másban meg lehetett volna találni az alapanyagot. Egy-egy remek színészi pillanatban ki is érződött, amikor magukról beszéltek – ezek voltak a legjobb pillanatok, amikor nem eszközökkel kísérelték meg eljátszani, hogy huszonöt éve lecsúszott alkoholisták, hanem csak megszólaltak őszintén. Ugyanakkor nyilvánvaló, hogy ez egy következetes döntés az alkotók részéről, hiszen Ascher rendkívül alapos rendező, valamiért eldönthette, hogy ő ennek a politikai aktualitásáról nem fog beszélni, inkább filozófiai síkon értelmezi a dolgot.

M. B.: Az önmagában egy védhető döntés, hogy nem változtat a szövegen.

– *Ha Aschernak az lett volna az ambíciója, hogy nem változtat a szövegen, de érteni fogjuk az aktualitását, akkor megoldotta volna.*

M. B.: Ráadásul adta is magát néhány helyen az anyag: például ott, amikor egy rendőr küldi be a szállóra az egyik hajléktalan szereplőt, mert lefeküdt az úttestre. Igyekeztem komolyan venni a felkérést, gyorsan el is olvastam a darabot, ezért biztosan tudom, hogy az előadás pontosan követte a drámát, semmi jelentős szövegszerű változtatást nem tett, néhány gesztust leszámítva. A kora huszadik századi orosz nyomor helyett azonban egy kortárs sztereotíp ábrázolást láttunk: a fiatal férfi tréningnadrágos és szipus, az idős szakállas és alkoholista. Az pedig dermesztő ráadás volt, ahogy az egyik szereplő történetet mesélt, amely szerint valakit egy vascsővel megütött, itt egy hatásszünetet tartott, és azzal folytatta, hogy a feleségét – amire tényleg fel is nevetett a közönség. Valóban ez az eredeti szöveg, de olvasva ez nem volt vicces, nem poénra íródott. Nagyon szomorú, hogy az asszonyverés-toposz a „magaskultúra” elképzelt liberális fellegváraiban is humorforrásként működik. A bemutató idején alighanem tényleg nagy tett volt, hogy a darab ezeket a filozófiai dilemmákat – tulajdonképpen egy tolsztojánus tanmesét – egy ilyen társadalmi közegben jelenítette meg. Gorkijnak volt politikai ars poeticája, amelyet militánsan képviselt, és a művészete illeszkedett is egy korabeli társadalmi mozgalomba – szocialista volt, egy ideig bolsevik, noha a forradalom után velük is szembefordult. Ezt szakította most ki onnan mintegy műtárgyként ez az előadás.